

Сервецький І. В.,
доктор юридичних наук, доцент, професор спеціальної кафедри
Національної академії Служби безпеки України

Назаренко О. Л.,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІВРОБІТНИКІВ (ПРАЦІВНИКІВ) ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ СБ УКРАЇНИ

SOCIAL WELFARE OF EMPLOYEES (WORKERS) OF OPERATIVE SUBDIVISIONS OF SECURITY SERVICE OF UKRAINE

У статті на підставі проведеного аналізу теоретичних та правових основ діяльності Служби безпеки України визначено систему правових норм, які регулюють суспільні відносини з матеріального забезпечення, надання соціальних послуг для реалізації соціального забезпечення оперативних співробітників СБ України, які здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність. Таке соціальне забезпечення зумовлене необхідністю удосконалення оперативно-службової діяльності оперативних співробітників СБ України в умовах розвитку демократії та гласності в Україні.

Ключові слова: соціальне забезпечення, сутність соціального забезпечення, соціальна допомога, види соціального забезпечення, працівники оперативних підрозділів.

В статье на основании проведенного анализа теоретических и правовых основ деятельности Службы безопасности Украины определена система правовых норм, которые регулируют общественные отношения из материального обеспечения, предоставления социальных услуг для реализации социального обеспечения оперативных сотрудников СБ Украины, которые осуществляют оперативно-розыскную и контрразведывательную деятельность. Такое социальное обеспечение обусловлено необходимостью совершенствование оперативно-служебной деятельности оперативных сотрудников СБ Украины в условиях развития демократии и гласности в Украине.

Ключевые слова: социальное обеспечение, сущность социального обеспечения, социальная помощь, виды социального обеспечения, работники оперативных подразделений.

In the article on the basis of the conducted analysis of theoretical and legal bases of activity of security of Ukraine Service the system of legal norms, that regulate public relations from the material providing, grant of social services for realization of public welfare of operative employees of Security Service of Ukraine, is certain, that carry out operational search and counter-intelligence activity. Such public welfare is the improvement of operatively-official activity of operative employees of Security Service of Ukraine conditioned by a necessity in the conditions of development of democracy and publicity in Ukraine.

Key words: public welfare, essence of public welfare, social help, types of public welfare, employees of operative subdivisions.

Соціальний забезпечення є одним із видів суспільних відносин й особливою формою реалізації права на соціальний захист. Незважаючи на суспільний інтерес до цієї проблеми, наукові дослідження сутності соціального забезпечення та тлумачення правових норм характеризуються низкою проблем, наявність яких потребує глибокого осмислення.

З'ясування сутності соціального забезпечення співробітників оперативних підрозділів, його ролі і місця в забезпеченні безпеки держави набуває особливої актуальності у сучасних умовах. Поняття «соціальне забезпечення» не має точного законодавчого визначення і потребує подальшого удосконалення.

У законах та інших нормативно-правових актах СБ України неповно викладена система правових норм, які регулюють суспільні відносини з матеріального забезпечення, надання соціальних послуг для реалізації соціального забезпечення оперативних співробітників СБ України, які здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність, що може впливати на життя, безпеку, процеси державотворення та інші життєво важливі процеси, що відбуваються в Україні.

Проблеми тлумачення сутності та змісту соціального забезпечення завжди були предметом дискусій при дослідженні прав людини на захист. Аналізуючи наукові здобутки вчених у сфері забезпечення державної безпеки, теорії оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, варто зазначити, що дискусія навколо визначення соціального забезпечення оперативних співробітників СБ України піднімалась на обговорення науковцями ще в минулому столітті й триває досі. У контексті зазначеного варто визначити наукові здобутки Н. Болотіної, І. Вітик, І. Гнибіденко, А. Гончарова, І. Гущина, Е. Дмитренко, Ю. Дмитренка, О. Єрмакова, О. Логінова, Б. Надточія, В. Новікова, В. Омельчука, В. Папієва, А. Попова, В. Полянського, І. Сироти, М. Стрельбицького, Д. Фещенка, В. Ященко та інших вчених.

Проте теоретико-правове визначення і сутності соціального забезпечення не знайшло своє відображення в результатах наукових розвідок. Це пов'язано, насамперед, із тим, що законодавче визначення соціального забезпечення оперативних співробітників СБ України не є досконалим та потребує більш чіткого врегулювання.

Метою статті є аналіз сучасного наукового визначення поняття «соціальний забезпечення» співробітників оперативних підрозділів СБ України, його змісту, виокремлення складових елементів, визначення ролі і місця в системі соціального захисту.

Визначаючи сутність соціального забезпечення, варто керуватися положеннями Конституції України, іншими нормативно-правовими актами СБ України, міжнародними актами, довідковою та енциклопедичною літературою, іноземними джерелами, світовим досвідом розвитку державотворення.

Демократична держава дбає про своїх військовослужбовців не лише в період перебування їх на службі, а й після залишення її за віком чи за станом здоров'я. Корінням ця турбота сягає у сиву давнину нашої країни. Військова служба належить до особливого виду державної служби, що проявляється у таких рисах:

- 1) наявність постійної небезпеки для життя, оскільки військові беруть участь у бойових діях;
- 2) діяльність військових, уклад їхнього життя і побуту детально регламентовані нормативними актами та статутами;
- 3) на військових покладається підвищена юридична відповідальність за несення військової служби;
- 4) військові обмежені у політичних, соціально-економічних та інших правах.

Компенсацією за службу був гідний рівень задоволення матеріальних і духовних інтересів під час служби та відповідне соціальне забезпечення після залишення служби [1].

Часто заходи соціального забезпечення представників окремих професій абсолютно невиправдані, адже працевлаштування в окремій галузі має стимулюватися не через надання певних пільг, а шляхом підвищення заробітної плати працівників, як це відбувається у розвинених країнах.

Право соціального забезпечення І.В. Гущин визначає як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають під час здійснення заходів щодо забезпечення престарілих та непрацездатних громадян грошовими (пенсії, допомоги, компенсації) і натуральними (протезування, засоби пересування для інвалідів, ортопедичні вироби) матеріальними благами аліментарного характеру, а також заходів із надання громадянам послуг і пільг [2].

Так, право на соціальне забезпечення (за віком, у разі хвороби, інвалідності, втрати годувальника, для виховання дітей тощо) полягає в тому, що держава гарантує надання достатніх коштів громадянам, які через об'єктивні обставини повністю або частково втратили можливість працювати і отримувати винагороду за працю, а також допомоги сім'ям у зв'язку з народженням та вихованням дитини. Це право закріплене у ст. 22 Загальної декларації прав людини [3]. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст. 9) [4] прямо встановлено право на соціальне забезпечення, у тому числі соціальне страхування. Крім того, це

право закріплює ст. 7, в якій проголошується право на задовільне існування. Ст. 10 цього ж пакту закріплює право сім'ї та матері на допомогу по соціальному забезпеченню.

Отже, соціальне забезпечення – це засіб збереження стабільності та злагоди в суспільстві, що трансформується, інструмент, за допомогою якого держава може впливати на життя людей.

Право на соціальний забезпечення є одним із конституційних прав громадян України. Конституція закріплює право громадян на соціальний захист та встановлює види соціального забезпечення. Зокрема, закріплюється право на забезпечення у старості, при втраті годувальника, у разі повної чи часткової втрати працездатності (перехід на інвалідність), при тимчасовій втраті працездатності, а також у разі безробіття, що сталося через незалежні від громадянина причини.

Конституція України визначає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення у разі втрати працездатності, безробіття та інших випадках [5].

Соціальні права – одні з основних прав та свобод людини і громадянина – це можливості людини щодо забезпечення належних соціальних умов життя. Їх завдання – забезпечити можливість нормального фізіологічного існування людини в суспільстві. За Конституцією України, до них належать право на працю (ст. 43), право на відпочинок (ст. 45), право на соціальне забезпечення – (ст. 46) тощо.

Соціальне забезпечення як суспільні відносини щодо матеріальної підтримки осіб, які зазнали соціального ризику, полягають у виплаті пенсій, допомог, наданні пільг і соціальних послуг, в основі свого існування мають конкретні, визначені законодавством обставини (дії), а учасниками таких відносин є спеціалізовані страхові фонди, державні органи, комунальні та приватні заклади, що покликані надавати допомогу та догляд таким особам. Такі відносини не можна визначати лише з огляду на соціальні ризики, які лежать в основі виникнення в особи права на соціального забезпечення. Фактично такі відносини матимуть місце у разі здійснення (реалізації) особою цього права на соціальне забезпечення.

Соціальне забезпечення, порівняно з соціальним захистом, є вужчим поняттям і позначає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів, соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї тощо [6]. Однак можна зустріти й ширше тлумачення соціального забезпечення, що дає змогу говорити не лише про розбіжності в поглядах науковців, а й про близьке смислове навантаження понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення».

На думку Б. Стичинського, до предмета права соціального забезпечення належать такі види розподільчих відносин: забезпечення пенсіями; забезпечення допомогою різних категорій громадян; соціальне обслуговування осіб похилого віку й непрацездат-

них громадян; безплатне медичне обслуговування й лікування; санаторно-курортне лікування; соціальна допомога сім'ям, які мають дітей; забезпечення житлом за рахунок державного чи комунального житлового фонду; надання освітніх послуг; надання безплатної чи пільгової можливості користуватися досягненнями культури. Спільним для зазначених відносин є те, що вони мають майновий характер, виникають у зв'язку з обов'язковим забезпеченням коштом держави осіб, які цього потребують, і не передбачають взаємних зобов'язань матеріального характеру з боку громадян, їх сукупність і становить загалом предмет права соціального забезпечення [7].

Так, на думку І.М. Сироти, видами соціального забезпечення є: соціальні виплати, пільги, послуги, надані непрацездатним громадянам або безплатно, або на пільгових умовах коштом спеціальних джерел фінансування [8, с. 145]. С.М. Синчук до них відносить такі матеріальні блага, як пенсії, соціальні допомоги, соціальні пільги, соціальне обслуговування [9, с. 55].

Б.І. Сташків видами соціального забезпечення вважає пенсію, грошову допомогу, компенсацію, субсидію, пільгу, соціальна послугу [1, с. 74]. І.С. Ярошенко обмежує перелік видів соціального забезпечення пенсіями, допомогами та соціальними послугами [10]. Н.Б. Болотіна вважає видами соціального забезпечення такі матеріальні блага, як грошові виплати, натуральну допомогу, пільги, субсидії, медичну допомогу, лікарські засоби та інші вироби медичного призначення, технічні засоби реабілітації, технічні засоби пересування, соціальне обслуговування [6].

З огляду на вищенаведені міркування, на наш погляд, видами соціального забезпечення є пенсійне забезпечення, забезпечення допомогоюми, соціальне обслуговування, забезпечення пільгами та перевагами, натуральне забезпечення, компенсації. Спробуємо дати коротку правову характеристику окремих видів соціального забезпечення громадян в Україні.

Пенсійне забезпечення (лат. *pensio* – «платіж») – це вид соціального забезпечення, що передбачає виплату щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам у найбільш складних соціальних обставинах, життєвих ситуаціях, передбачених законодавством (у разі настання старості, інвалідності, втрати годувальника, за наявності тривалого спеціального трудового стажу – вислуги років) [11].

Закон України «Про пенсійне забезпечення» [12] від 5 листопада 1991 р. передбачає пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника, за вислугу років, а також соціальні пенсії, що призначаються і виплачуються непрацездатним громадянам за відсутності у них права на трудову пенсію.

При цьому до **страхових трудових пенсій** належать ті виплати, які здійснюються особам, застрахованим у системі соціального страхування, за наявності достатнього страхового стажу при настанні одного зі страхових випадків, передбачених законодавством і договором про страхування.

До **нестрахових трудових пенсій** належать ті виплати, які призначаються особам, що не є суб'єктами соціального страхування, виплачуються їм у зв'язку з виконанням ними державно-владних або інших публічно-владних повноважень шляхом коштів Державного та місцевих бюджетів. До таких пенсій належить пенсії за вислугою років для державних службовців, прокурорських працівників, суддів, військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ, наукових та науково-технічних працівників тощо [13].

Додатковими пенсіями варто вважати ті виплати, які відповідно до актів чинного законодавства сплачуються додатково до основної державної пенсії тим громадянам, які мають найбільші втрати здоров'я, працездатності та потребують додаткових пільг, гарантій і підвищеного рівня соціального забезпечення.

Забезпечення допомогоюми – це вид соціального забезпечення, що передбачає виплату одноразових, регулярних або щомісячних грошових виплат непрацездатним громадянам у випадках, передбачених законодавством (тимчасова непрацездатність, безробіття, утримання дітей та інші). Варто розрізняти трудові, сімейні та соціальні допомоги.

Соціальне обслуговування – це вид соціального забезпечення, що полягає в наданні непрацездатним громадянам трудових, медичних, соціальних та інших послуг на безеквівалентній основі.

Забезпечення пільгами – це вид соціального забезпечення, що передбачає покращення матеріального становища непрацездатних громадян або у зв'язку зі збільшенням їхніх доходів (заробітку, пенсій, допомог, стипендій), або у зв'язку зі зменшенням їхніх витрат (на медичну допомогу та лікування, санаторно-курортне лікування, ремонт житла, проїзд у транспорті, встановлення телефону тощо), з інших причин.

Натуральне забезпечення – це вид соціального забезпечення, що передбачає забезпечення непрацездатних громадян предметами, речами, майном, яких вони потребують, безплатно або на пільгових засадах у випадках, передбачених законодавством. Видами натурального забезпечення можуть бути забезпечення лікарськими препаратами та протезно-ортопедичними виробами, засобами пересування, зокрема автомобілями, забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям, продуктами першої необхідності, житлом тощо [13].

Соціальне забезпечення виражається у певних грошових сумах або у формі матеріальних і побутово-культурних благ та послуг, що надаються окремим категоріям громадян. Перелік видів забезпечення визначений Конституцією України. Грошові суми виплачуються, як правило, у вигляді пенсій та допомог.

Військовослужбовці Служби безпеки України під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Недоторканність їх особи,

їх честь і гідність охороняються законодавством. Близькі родичі військовослужбовців Служби безпеки України також підлягають державному захисту. Правопорушення щодо близьких родичів військовослужбовців Служби безпеки України, вчинені у зв'язку з виконанням покладених на цих військовослужбовців обов'язків, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом [14].

Під захистом держави перебувають особи, які допомагають і сприяють Службі безпеки України, а також пенсіонери Служби безпеки України.

Особам, які допомагають і сприяють Службі безпеки України, гарантується конфіденційність відносин. Розголошення даних про такі відносини, інші правопорушення щодо цих громадян та членів їх родин, які здійснюються у зв'язку з їх діяльністю по забезпеченню державної безпеки, тягнуть за собою встановлену законодавством відповідальність [14].

Право на пільги зберігається за військовослужбовцями Служби безпеки України, яких звільнено зі служби за віком, через хворобу або за вислугою років [14].

Суттєвим недоліком чинних нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, є те, що в них здебільшого відсутні чітко визначені показники результативності, які б дали змогу оцінити актуальний стан реалізації та ефективність державної політики.

Значна частина актів чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення або окремі їх положення нині втратили актуальність чи ніколи не застосовувалися на практиці, проте формально продовжують діяти [15, с 100].

Варто зазначити, що після прийняття 19 червня 2003 р. Закону України «Про соціальні послуги» [16], який фактично задекларував перехід до європейської моделі, законодавці неодноразово поверталися до традиційних для радянських часів методів і підходів, встановлюючи нові види пільг та соціальних виплат.

Результат дослідження дає змогу зробити висновок про те, що словосполучення «соціальне забезпечення співробітника оперативного підрозділу СБ України» є тим поняттям, яке найбільш повно відображає соціальну захищеність співробітника оперативного підрозділу СБ України при виконанні ним службових обов'язків.

З огляду на непрозорість, несистемність чинного законодавства у сфері соціального забезпечення в межах цього дослідження не можна гарантувати повне охоплення всіх видів і форм соціального захисту, які нині передбачені чинним законодавством України. Соціальне нехтування проблемами постраждалих військовослужбовців, зокрема учасників бойових дій, може призводити до конфліктів у сім'ях, суспільстві. Тому важливим напрямом є соціальна допомога сім'ям інвалідів-учасників бойових дій і особливо загиблих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. / Сташків Б.І. К.: Знання, 2005. 405 с.
2. Гушин І.В. Право соціального забезпечення Республіки Беларусь: учеб. пособие. В 2 ч. Гродно, ГрГУ. 1993. Ч. 1. 106 с.
3. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
5. Конституція України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. Право України. 2000. № 4. С. 36.
7. Сличинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення і розвитку. Право України. 2002. № 6. С. 86–87.
8. Сирота І.М. Развитие национальной научной школы права социального обеспечения в Украине. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2003. Т. 2. С. 141–146.
9. Синчук С.М., Бурак В.Я. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / За ред. С.М. Синчук. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2006. 318 с.
10. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 232 с.
11. Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія, 2004. 720 с.
12. Закон України «Про пенсійне забезпечення». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
13. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України №1058-IV від 09.07.2003 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2003. № 49-51. Ст. 376.
14. Про Службу безпеки України: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/page2>.
15. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.
16. Про соціальні послуги: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.